Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

O‘ZBEK AYOLLARI TIMSOLIDA TALABA-QIZLARDA MILLIY FAZILATLARNI RIVOJLANTIRISHNING AKSIOPEDAGOGIK ASOSLARI VA PEDAGOGIK MODELI

Usmanova Saodatxon Umarovna
Namangan davlat universiteti
https://doi.org/10.5281/zenodo.24072200

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek ayollari timsoli vositasida talaba-qizlarda milliy fazilatlarni rivojlantirishning aksiopedagogik mohiyati, tarkibiy komponentlari va pedagogik modeli tahlil qilinadi. Milliy qadriyatlar, tarixiy shaxslar namunasi, refleksiv muhokama hamda axloqiy dilemmalarning tarbiyaviy salohiyati asoslanadi. Modelning maqsadli, metodologik, mazmunli, tashkiliy va natijaviy-baholash bloklari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik ochib beriladi.
Kalit so‘zlar: milliy fazilat, aksiopedagogika, talaba-qiz, qadriyatli yondashuv, pedagogik model, axloqiy dilemma, refleksiya, o‘zbek ayollari timsoli.

Аннотация. В статье рассматриваются аксиопедагогические основы развития национально-культурных нравственных качеств у студенток на примере выдающихся узбекских женщин. Анализируются структурные компоненты воспитательного процесса, педагогические факторы, нравственные дилеммы и блоки педагогической модели.
Ключевые слова: национальные качества, ценностный подход, студентки, педагогическая модель, нравственная дилемма, рефлексия.

Abstract. The article examines the axiological and pedagogical foundations for developing nationally rooted moral virtues among female university students through the exemplary lives of Uzbek women. It discusses the components, influencing factors, reflective activities and interrelated blocks of a pedagogical model.
Keywords: national virtues, values-based education, female students, pedagogical model, moral dilemma, reflection.

Kirish

Globallashuv, raqamli kommunikatsiya va ijtimoiy munosabatlarning tezkor yangilanishi sharoitida yoshlarning axloqiy qaror qabul qilishi, qadriyatlarga munosabati hamda ijtimoiy mas’uliyatini rivojlantirish ta’limning ustuvor vazifalaridan biridir. Oliy ta’lim muassasasida bu vazifa bilim berish bilangina cheklanmay, talabaning mustaqil fikrlashi, o‘z faoliyatini baholashi va jamiyatdagi xatti-harakatini ma’naviy mezonlar asosida boshqarishi bilan uyg‘unlashishi zarur. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi” mazkur yo‘nalishning me’yoriy asosini belgilaydi [1; 2].

Milliy fazilatlarni rivojlantirishda tarixiy-madaniy merosdan foydalanish pedagogik jihatdan ikki tomonlama ahamiyatga ega: birinchidan, muayyan xulq-atvor namunasining madaniy ildizlari ochiladi; ikkinchidan, bunday namuna zamonaviy talabaning shaxsiy tanlovi va hayotiy tajribasi bilan qiyosiy tahlil qilinadi. Mazkur tadqiqotda o‘zbek ayollari timsoli tarbiyaviy mazmunni jonlantiruvchi vosita sifatida

talqin etiladi; bunda tarixiy shaxsga faqat taqlid qilish emas, balki u bilan bog‘liq axloqiy pozitsiyani mustaqil anglash asosiy maqsad sanaladi [3].

Tadqiqot maqsadi va metodologiyasi

Maqolaning maqsadi — talaba-qizlarda milliy fazilatlarni rivojlantirishga doir aksiopedagogik yondashuvning konseptual asoslarini tahlil qilish va uning pedagogik modeldagi amaliy ifodasini izohlash. Tahlil uchun tarixiy-pedagogik qiyoslash, tushunchalarni mazmuniy ajratish, ilmiy manbalarni umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va refleksiv interpretatsiya usullaridan foydalanildi. Empirik kuzatishlarning bayoni Usmanova S.U.ning PhD avtoreferatidagi materiallarga tayanadi [3].

Aksiopedagogik yondashuv tarbiyaning mazmuni va natijasini qadriyatli munosabatlar orqali tushuntiradi. Bunda qadriyat tayyor qoida sifatida yodlanmaydi: o‘quvchi yoki talaba undan qanday vaziyatda, nima sababdan va qaysi mas’uliyatni anglagan holda foydalanishini asoslaydi. Shuning uchun modelda axloqiy dilemma, munozara, shaxsiy kundalik va o‘z-o‘zini baholash kabi interfaol vositalarga muhim o‘rin ajratilgan.

Milliy fazilatlar tushunchasining aksiopedagogik talqini

Tadqiqot doirasida “milliy fazilatlar” muayyan xalqning tarixiy tajribasi, ma’naviy me’yorlari va madaniy xotirasida qadrlangan yuksak axloqiy sifatlar hamda maqbul xulq-atvor namunalari majmui sifatida talqin qilinadi [3]. Bunday talqin milliylikni boshqa madaniyatlarga qarama-qarshi qo‘ymaydi. Aksincha, mehr-oqibat, halollik, mas’uliyat, adolat, sadoqat va bag‘rikenglik kabi sifatlarning milliy tajribadagi o‘ziga xos namoyon bo‘lish shaklini tushunishga xizmat qiladi.

Avtoreferatda o‘zbek ayollariga xos namunaviy fazilatlar sifatida mehribonlik, oriyatlilik, oilaparvarlik, sadoqatlilik, vafodorlik, fidoyilik, matonatlilik, nafislik, ziyraklik va vatanparvarlik ajratib ko‘rsatilgan [3]. Mazkur fazilatlar har bir talabaning shaxsiy erkinligini cheklovchi qolip sifatida emas, ma’naviy tanlov, ijtimoiy hamkorlik va o‘zini namoyon qilishni muhokama etishga yordam beradigan tarbiyaviy tushunchalar sifatida berilishi maqsadga muvofiq.

Tarixiy namuna asosida o‘qitish metodikasida To‘maris, Saroymulkxonim, Gavharshodbegim, Zebunniso, Uvaysiy, Nodira, Anbar Otin, Zulfiya kabi shaxslarning faoliyati tanqidiy va kontekstual talqin etilishi zarur. Masalan, ularning ilmga intilishi, ijodiy jasorati, jamoatchilik faolligi yoki mas’uliyatga munosabati zamonaviy kasbiy faoliyatdagi tashabbuskorlik bilan taqqoslanadi. Biografik dalillar alohida tarixiy manbalar bilan tekshirilishi, ular bilan bog‘liq baholar esa dalil va talqindan farqlanishi kerak.

Milliy fazilatlarni rivojlantirishning tarkibiy komponentlari

Avtoreferatda tarbiya jarayonining to‘rtta o‘zaro bog‘liq tarkibiy komponenti ajratiladi: tarbiyaviy ehtiyoj, mazmunli komponent, ijtimoiy xulq-atvor va qadriyatli-baholash [3]. Ular bir-biridan mustaqil ketma-ket bosqichlar emas: talaba ma’lum axloqiy masalani bilishi mumkin, ammo uni kundalik faoliyatda tatbiq etishga motivatsiyasi bo‘lmasligi ehtimoli mavjud. Shu sababli har bir komponent alohida pedagogik vazifani bajaradi.

1-jadval. Milliy fazilatlarni rivojlantirish komponentlarining pedagogik vazifalari

Komponent	Asosiy mazmun	Kutiladigan ko‘rinish
Tarbiyaviy ehtiyoj	Shaxsiy qiziqish va ehtiyojni anglash	Ichki motivatsiya
Mazmunli	Fazilatlar mazmunini va axloqiy me’yorlarni bilish	Asosli axloqiy mulohaza
Ijtimoiy xulq-atvor	Bilimni muloqot va faoliyatda tatbiq etish	Mas’uliyatli hamkorlik
Qadriyatli-baholash	O‘z tanlovi va natijasini refleksiv baholash	Barqaror qadriyatli pozitsiya

Mazkur komponentlarning uyg‘unlashuvi “bilim — munosabat — faoliyat — refleksiya” mantiqiy bog‘lanishiga asoslanadi. Talaba tarbiyaviy masalada dastlab o‘z ehtiyojini anglaydi, so‘ng tushunchani o‘rganadi, real yoki modellashtirilgan vaziyatda qo‘llaydi va o‘zining qarorini baholaydi. Mazkur uzviylik bo‘lmaganda dars mavzusi nazariy ma’lumotlar yig‘indisiga aylanib qolishi mumkin.

Pedagogik omillar va modelning strukturasi

Avtoreferatda tarbiyaga ta’sir qiluvchi omillar tashqi, ichki va pedagogik guruhlarga ajratilgan [3]. Tashqi omillar oiladagi tarbiya, ijtimoiy-madaniy muhit va hamkorlikni; ichki omillar motivatsiya, yosh va individual psixologik xususiyatlar, hissiy munosabat va refleksiyani; pedagogik omillar ta’lim mazmuni, muloqot uslubi, o‘qitish jarayonini tashkil qilish va boshqarishni qamrab oladi. Aynan pedagogik omillar o‘zgaruvchan tashqi muhit va talabaning shaxsiy imkoniyatlari o‘rtasida metodik ko‘prik vazifasini bajaradi.

Pedagogik model maqsadli, metodologik, mazmunli, tashkiliy hamda natijaviy-baholash bloklarining o‘zaro aloqasiga tayanadi. Maqsadli blokda tarbiyaviy natija va ijtimoiy buyurtma aniqlanadi. Metodologik blokda qadriyatli, madaniy-tarixiy, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatli yondashuvlar birlashtiriladi. Mazmunli blokda milliy meros, ta’lim materiallari va ijtimoiy vaziyatlar saralanadi. Tashkiliy blokda o‘quv mashg‘ulotlari, to‘garak, mustaqil topshiriq va hamkorlikdagi faoliyat loyihalanadi. Natijaviy-baholash blokida esa motivatsion, kognitiv, faoliyatli va qadriyatli natijalar o‘lchanadi.

Modelning amaliy yutug‘i — nazariy qadriyatni tekshiriladigan tarbiyaviy harakatga aylantirish imkoniyatidir. Masalan, “ijtimoiy mas’uliyat” mavzusi darsda tarixiy shaxs tajribasini tahlil qilish, kichik guruhda bahsli holatni hal etish, umumiy qaror ishlab chiqish va keyingi mashg‘ulotda shaxsiy refleksiyani taqdim etish orqali izchil o‘rganiladi. Shu tarzda “yaxshi fazilat” haqidagi mavhum suhbat muayyan ta’limiy vazifaga aylanadi.

Axloqiy dilemmalar va refleksiv metodlarning imkoniyatlari

Axloqiy dilemma — bir-biriga raqobatlashuvchi qadriyatlar yoki mas’uliyatlar to‘qnashadigan muammoli vaziyatdir. Masalan, yaqin do‘stning nojo‘ya harakatini yashirish yoki jamoa oldidagi mas’uliyatni bajarish o‘rtasidagi tanlov talabaning sadoqat va adolat haqidagi qarashlarini ochib beradi. Dilemma bo‘yicha javob “to‘g‘ri/noto‘g‘ri” bilan chegaralanmasligi, tanlov sababini dalillash, oqibatlarni baholash va qarama-qarshi nuqtai nazarni hurmat qilish orqali tekshirilishi zarur.

Amaliy mashg‘ulotda quyidagi izchillikni qo‘llash mumkin: axloqiy vaziyatni taqdim etish; talabalarning dastlabki individual qarorini qayd qilish; kichik guruhlarda dalillarni taqqoslash; qarama-qarshi manfaatlarni aniqlash; yakuniy pozitsiyani asoslash va qisqa yozma refleksiya tayyorlash. Bu

metod talabalarning har biri uchun bir xil xulq namunasini majburan belgilash emas, mustaqil mulohaza yuritish sifatini oshirishga yo‘naltirilishi kerak.

O‘n daqiqalik esse, shaxsiy kundalik, “fikr — sabab — misol — umumlashtirish” usuli va muammoli suhbat refleksiyani rivojlantirishning qo‘shimcha vositalaridir. Mazkur ishlarni baholashda shaxsiy e’tiqodni “to‘g‘ri” javob sifatida tekshirishdan ko‘ra mantiqiy izchillik, dalillilik, boshqalar huquqini e’tirof etish, o‘z qarashini qayta ko‘rib chiqishga tayyorlik kabi ko‘rsatkichlar qo‘llanishi muhim.

Muhokama

Milliy fazilatlarni rivojlantirishning tarbiyaviy natijasi faqat tarixiy shaxslar haqidagi ma’lumotlarni ko‘paytirish bilan belgilanmaydi. Talaba tarixiy matnni anglab, undan kelib chiqadigan axloqiy savolni zamonaviy muhitga ko‘chira olganida ta’limning aksiopedagogik mazmuni kuchayadi. Shu nuqtai nazardan, mustaqil xulosa chiqarish, turli qarashlarni tinglash va ijtimoiy xatti-harakat oqibatini baholash modelning muhim ko‘rsatkichlaridir.

Tarixiy va madaniy merosdan tarbiya vositasi sifatida foydalanish jarayonida stereotiplarni takrorlamaslik talab etiladi. Talaba-qizlarning ijtimoiy roli faqat oilaviy munosabatlar bilan cheklanmay, ilm-fan, kasb, ijod va fuqarolik hayotidagi faollik bilan birgalikda yoritilishi maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv milliy qadriyatlarga sodiqlikni teng imkoniyatlar, shaxsiy tanlov va zamonaviy kompetensiyalar bilan uyg‘unlashtirishga yordam beradi.

Xulosa

Talaba-qizlarda milliy fazilatlarni rivojlantirishning aksiopedagogik asosi qadriyatlarni bilish, ularni shaxsiy ahamiyat darajasida qabul qilish, ijtimoiy vaziyatda namoyon etish va refleksiv baholashning uzviy birligidan iborat. Tarixiy o‘zbek ayollari timsoli ushbu jarayonda faktologik misol va ma’naviy muhokama manbai bo‘lib xizmat qiladi; asosiy pedagogik natija esa talabaning mustaqil axloqiy mulohazasida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqotning amaliy tavsiyasi sifatida ijtimoiy-gumanitar fanlar va darsdan tashqari mashg‘ulotlarda axloqiy dilemmalar, tarixiy matnlar tahlili, hamkorlikdagi loyihalar hamda shaxsiy refleksiyani umumiy baholash mezonlari asosida uyg‘unlashtirish taklif etiladi. Pedagogik model barcha bloklarning o‘zaro bog‘liqligi va talaba shaxsining subyekt sifatidagi faolligini saqlagan taqdirdagina izchil ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ–637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi 1059-son “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
3. Usmanova S.U. Talaba-qizlarda milliy fazilatlarni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Namangan, 2026.
4. Usmanova S. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Darslik. – 2024. (Avtoreferatdagi nashrlar ro‘yxati asosida.)
5. Usmanova S. O‘zbek oilalarida yoshlarning oilaviy tarbiya haqidagi tasavvurlarini shakllantirish // NamDU ilmiy axborotnomasi. – 2025. – № 3.